

TABAJDI CSABA*

Az alapszerződések szerepe a magyarságpolitikában

Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekből*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2021. 294 oldal

A Kisebbségkutató Intézetben rendezett Vizi Balázs-ankétón maga a görcső alá vett eddigi munkák szerzője a kisebbségvédelem „alkonyaként” határozta meg az európai kisebbségügy jelenlegi állapotát. Ugyanakkor az értékelő-elemző vitát Bárdi Nándor nem a „gyászmunka” jegyében javasolta lefolytatni. Ez be is bizonyosodott, hiszen a négy kötet szellemi municiójának továbbgondolása számos fogódzót, gondolatot hozott felszínre, miszerint minden nehézség, a nemzetközi kisebbségvédelem „alkonya”, „apálya”, „megrekedése”, sőt, „válsága” ellenére lehet és van is a kutatóknak és a politika formálóinak tennivalója még ebben a helyzetben is.

Az európai kisebbségvédelem „alkonyát” két körülmény súlyosbította az elmúlt két évtizedben. Nyugat-Európában a bevándorló, immigráns kisebbségek integrációjának, különösen a muzulmán kisebbségek beilleszkedésének kudarcai, az erőszakos fellépések, a terrorista cselekmények még tartózkodóbbá, sőt, ellenségessé tették a nyugati országok politikai elitjeit bármiféle őshonos nemzeti kisebbség jogvédelme, legitím igényei iránt. Bár ez a jelenség már a kilencvenes évtizedben, a kodifikációs munka során is jelentkezett, mert a nyugati politikusok és a szakértők egy része már akkor is összemosta az őshonos, a történelmi kisebbségek és a bevándorlók ügyét. Ez azonban akkor még nem öltötte olyan biztonságpolitikai indíttatású ellenséges magatartás formáját, mint napjainkban. A másik, a kisebbségi jogvédelmet szinte vert helyzetbe hozó állapotot azok a szeparatista és háborús cselekmények okozták, amelyek a kisebbségvédelemre, az anyaország „jogos” fellépésére ürügyként hivatkozva történtek: Abházia, Dél-Oszétia kiválása Grúziából Oroszország beavatkozásával, a Krím-félsziget orosz megszállása, a kelet-ukrajnai orosz szeparatizmus, 2022-ben Oroszország Ukrajna ellen indított háborúja. Fiala-Butora János szerint mindez „teljesen delegitimálja a bilaterális megközelítést [...], még inkább tagállami hatáskörbe kerülnek majd a kisebbségi ügyek, és az

* A szerző diplomata, volt Európa Parlament-i képviselő. E-mail: szanki@t-online.hu.

ezek miatt való aggodást az államok szuverenitásába való beavatkozásként értékeli majd a nemzetek közössége”.¹

Az ankét során vita bontakozott ki, hogy mikorra tehető az európai kisebbségvédelem „alkonya”? Vizi Balázs már a 2000-es évek elejére tette az időpontot. Ezt a véleményt én vitattam, mert szerintem ez csak annyiban helytálló, hogy a kisebbségi jogok kodifikációja a kilencvenes években volt igazán intenzív, de az EU-intézmények 2004–2007-ig, a 10+2-es nagy uniós bővítéssel bezárólag még kiemelt figyelmet fordítottak a nemzeti kisebbségek helyzetére, problémáira. A 2009-ben megjelent *Pro Minoritate Europae* tanulmánykötet, amely az Európai Parlament Nemzeti Kisebbségügyi Intergroup égisze alatt született meg, részletesen taglalta, hogy az Európai Unió napjainkig nem nézett szembe „azzal a legfőbb ellentmondással, hogy a kontinens egyetlen, valódi integrációs szervezeteként, kétségtelenül legnagyobb súlyú intézményeként nem rendelkezik jogilag kötelező érvényű kisebbségvédelmi normarendszerrel és ellenőrző mechanizmussal”.² A helyzet még ennél is rosszabb, mert az EU-intézmények több tízezres apparátusában még szakértők sincsenek, akik járatosak lennének a nemzeti kisebbségi jogvédelemben, annak ellenére, hogy a tagjelöltek felkészültségéről készített éves országjelentésekben a kopenhágai kritériumok között elemzik, sőt, kritizálják az adott országban élő nemzeti kisebbségek helyzetét. Vizi Balázs az *Európai Kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek* című átfogó munkájában részletesen taglalja ezt az ellentmondásos állapotot. A helyzet még ennél is következetlenebb, sőt, abszurdabb, mert a tagfelvételt követően az uniós intézmények semmilyen, még a kisebbségeket sújtó durva jogsértésekkel sem foglalkoznak. A jogállamiság, az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének éber őreként az EU figyelme, számonkérése a kisebbségek helyzetét teljesen negligálja. Vizi Balázs ezt a jelenséget joggal nevezi „kettős mércé”-nek. Tanulmánya az Európai Unió ez irányú magatartásáról idáig a legalaposabb átfogó elemzés. Különösen értékes és hitelessé az teszi, hogy számos uniós tisztségviselővel készült interjúra alapozza megállapításait. Alapműnek tekinthető. A tagfelvétel során a Bizottság, illetve az Európai Parlament által évente készített uniós országjelentések nem voltak mindenkor következetesek sem egy adott ország esetében, sem más tagjelöltek helyzetéhez viszonyítva. Az értékelések és a számonkérések számos esetben formálisak voltak, mert a súlyos problémák rendezését nem vitték következetesen végig. Példaként említhető Szlovákia esetében a Beneš-dekrétumoknak a kisebbségek diszkriminációját okozó fejezetei, amelyeket nem kifogásoltak uniós részről, miközben máig negatívan hatnak. Vannak olyan magyar nemzetiségű polgárok, akik az elmúlt években ezen rendelkezések

¹ Fiala-Butora János: Kisebbségi jogok és diplomácia – mi a mindenkori magyar kormány mozgásterét az ukrán háborúban? *Telex*, 2022. március 30. <https://telex.hu/szerzo/fiala-butora-janos> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

² Tabajdi Csaba (szerk.): *Pro Minoritate Europae. Az európai kisebbségekért*. Budapest: EU-Ground Kiadó, 2009. 40.

alapján veszítették el tulajdonukat. Több kiváló tanulmányában elemezte és a károsultakat jogvédelemben is részesítette és segítette Fiala-Butora János szlovákiai magyar jogász, emberjogi aktivista.³

A Vizi Balázs által szerkesztett, *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekben* című kötetben a különböző szerzők által készített tanulmányok az alapszerződéseken kívül országonként elemzik a kétoldalú kisebbségvédelmi szerződéseket, együttműködési megállapodásokat, illetve az ezek végrehajtását elősegítő, ellenőrző, javaslattevő szerepet betöltő kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok (KKVB) tevékenységét. Ilyen átfogó tudományos áttekintés még nem készült a KKVB-k munkájáról. Ennek a másik hiánypótló munkának az áttekintése volt a feladatom az ankét során. A kutatók nem voltak irigylésre méltó helyzetben, hiszen egyrészt elbizonytalanító háttérrel jelent a nemzetközi kisebbségvédelem jelenlegi helyzete, másrészt az európai uniós integráció kibontakozásával a kétoldalú együttműködések, a bilaterális kapcsolatok is háttérbe szorultak Magyarország és uniós szomszédai között. Nem tévesztheti meg sem az elemzőket, sem az olvasókat az a látszat, amely a regionális geopolitikai aktivitás (lásd Visegrádi Együttműködés) előtérbe kerülésével keletkezhet: ennek elsősorban nem a kétoldalú együttműködés megoldásra váró feladatainak, a régi és új keletű problémáknak a rendezése a küldetése. Nemcsak egyszerűen arról van szó, hogy a regionális keret nem pótolhatja a kétoldalú kapcsolatrendszer, sőt, Szlovákia esetében kimondottan háttérbe szorította a bilaterális együttműködés feladatait, különösképpen a szlovákiai magyar kisebbségi közösség meglévő gondjainak orvoslását. A V4-ek geostratégiai, részben unióellenes szándékai miatt szőnyeg alá söpörték a felvidéki magyarság több fontos nemzetpolitikai igényének anyaországi támogatását. Általánosan is leszögezhető, hogy a bilateralizmus háttérbe szorítása megfigyelhető az európai uniós integráció során, mivel a tagállamok fő figyelme – teljesen érthető módon – az unión belüli nemzeti érdekek érvényesítésére összpontosít. Kivételt jelent a német–francia különleges kétoldalú kapcsolatrendszer intenzív jellege, amelynek középpontjában az európai integrációt meghatározó kérdésekben a közös álláspontok kialakítása áll. Közismert tény, hogy a német–francia tandem zavartalan működése kulcsfontosságú az Európai Unió előrehaladása, az integrációs folyamatok dinamizmusa szempontjából. Ehhez nélkülözhetetlen bizalomerosztó háttér a két ország közötti széles körű, az uniós kérdéseken is túlmutató bilaterális együttműködés.

A rendszerváltást követően Magyarországon a belpolitikai vitákban folyamatos dilemma volt, hogy milyen módon lehet egyensúlyba hozni a szomszéd-sági együttműködést a magyar–magyar kapcsolatokkal, nemzetpolitikai céljaink

³ A Beneš-dekrétumokra hivatkozva vesznek el magyar tulajdont Szlovákiában. Most 2022-ben. Ablonczy Bálint interjúja Fiala-Butora Jánossal. *Válasz Online*, 2022. február 16. <https://www.valaszonline.hu/2022/02/16/fiala-butora-janos-benes-dekretumok-szlovakia-interju/> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

érvényesítésével. A szomszédsági együttműködés önmagában véve nem lehet kizárólagos nemzetpolitikai megoldás, mert nem pótolhatta, nem pótolhatja a magyarságpolitikát, de alábecsülni, nem törekedni a jószomszédi viszonyra és a folyamatos párbeszédre megengedhetetlen luxus az eszközszegény magyarságpolitika céljainak elérésében. Evidencia ugyan, hogy megegyezni, kiegyezni, jószomszédi viszonyt kialakítani csak azzal a partnerrel lehet, aki maga is együttműködésre, jó viszonyra törekszik.

Aránytévesztés, a nemzeti méret-önérzékelési probléma, ha elhittjük önmagunkkal, miszerint Magyarország mint meghatározó nemzettest a Kárpát-medencei magyar nemzeti mozaikban anyaországgként képes önmagában, önerőből megoldani közel kétmillió lélekszámú Kárpát-medencei külhoni nemzetrészeinek boldogulását, méltó megélhetését, és biztosítani magyarként való megmaradását szülőföldjükön. Mindezt Budapest nem tudja elérni Bukarest, Pozsony, Belgrád, Kijev, Zágráb, Ljubljana állami szerepvállalása és együttműködése nélkül, hiszen ezen szomszédos országoknak alkotmányos kötelességük magyar nemzetiségű állampolgáraik jólétének biztosítása, emberi-kisebbségi jogainak szavatolása egyaránt.

Máig politikai és szakmai viták forrása, hogy 1994–1998 között mennyiben rendelődt alá az euroatlanti integrációs politikának mind a szomszédságpolitika, mind a magyarságpolitika. Az alárendelés vádjá azért nem állja meg a helyét, mert a három külpolitikai főirány elválaszthatatlanul összekapcsolódott, egymástól kölcsönösen függött. Nem lett volna NATO- és EU-tagság a szomszédsági politika normalizálása nélkül – még ha relatív volt is –, az attól elválaszthatatlan kisebbségpolitika konszolidálása nélkül – még ha magyar szempontból messze nem a szükséges és kívánatos mértékben történt is meg. Fordítva is igaz a tétel, hogy a nyugati integrációs nyomásgyakorlás nélkül Magyarországnak nem lettek volna eszközei, sem ereje a szomszédsági kapcsolatok relatív normalizálására, sem bizonyos kisebbségi jogok kikényszerítésére. Az MSZP–SZDSZ kormány ha akarta, sem tehetné volna meg, hogy az euroatlanti integrációnak alárendelje a szomszédságpolitikát és a magyarságpolitikát, éppen a három prioritás kölcsönös függősége miatt. Az kétségtelen, hogy az akkori kormány retorikájában túlsúlyos elem volt az integrálódásra való hivatkozás. Valamint a szocialista-liberális koalíció nyelvezete, szókészlete nem volt alkalmas a szimbolikus politizálásra, a határon túli magyarok érzelmi megszólítására.

Számos ország küzd a nemzeti méretéből származó önérzékelési zavarokkal, reális geopolitikai helyzete pontos felmérésének és adekvát tudatosításának hiányával. A magyar nemzeti méret-önérzékelés súlyos zavarait szemléletesen érzékeltetik a „Merjünk nagyok lenni!”, a „Merjünk kicsik lenni!” áldatlan és terméketlen belpolitikai vitái. Ildomos lenne ennek során feltenni önmagunknak József Attila kérdését, amikor is a költő megszólította és megkérdezte önmagát, hogy „Vajon arányos e hozzám most minden, ami van?” A válasz a dilemmára talán az lehet: „Merjünk önmagunk lenni!”, akik vagyunk. A rendszerváltás utáni évtizedekben

a különböző kormányok esetében a rosszul megadott válaszok komoly gondokat okoztak és okoznak. Ez tükröződik nemcsak a politikai életben, a média szemléletében, hanem az ország külkapcsolataiban, más népekhez való viszonyában, az Európai Unión belüli érdekeink érvényesítésében, a szomszédsági kapcsolatokban és a magyarságpolitikában, a magyar társadalom különböző rétegeinek tudatában, önértékelésében, nemzeti identitásában.

A rendszerváltozást követően a Magyarország és szomszédai közötti kétoldalú kapcsolatokban az alapszerződések kidolgozása és elfogadása kulcskérdéssé vált, és három ország, Ukrajna, Szlovákia és Románia esetében éles belpolitikai viták, továbbá román, szlovák relációkban államközi konfliktusok forrása is lett. A magyar–ukrán alapszerződés 1991-ben az Antall-kormány idején a vezető kormánypárt, az MDF kettészakadásához vezetett. 1994 és 1998 között az MSZP–SZDSZ koalíciója és a jobboldali ellenzék, főként a Fidesz között rendkívül éles konfrontációval járt együtt a magyar–szlovák és a magyar–román alapszerződés kidolgozása és elfogadása. Máig nem tisztázott kellőképpen, hogy az ellenzéki Fideszt mennyire motiválta az alapszerződés kisebbségi klauzuláival kapcsolatosan az őszinte nemzeti elköteleződés, avagy a korábbi, a nemzethez való ellentmondásos viszonyának, illetve a liberalizmusának feledtetése. Teljes mértékben osztom Bárdi Nándor azon értékelését, hogy a Fideszt „nemzeti” politikai erővé a magyar–szlovák és a magyar–román alapszerződés belpolitikai vitája, annak kiemelten nagy média-visszhangja tette: így vált a liberális Fidesz úgymond nemzeti-konzervatív-jobboldali politikai erővé. „Orbán alapszerződésbeli szerepvállalása inkább fordulópontra ekkor kezdődött a jobboldal »bedarálása«, amely 1998-ban a párt választási győzelméhez vezet.”⁴ A Fidesz „túlfeszített lényeglátó”-ként lett a határon túli magyar ügy „fő patrónusa”, a határon túli magyarok „védőmezejé”. Ezt a szerepét részben megkönnyítette az MSZP–SZDSZ politikája, integrációs elkötelezettségét túlhangsúlyozó retorikája. Az a vitathatatlan nemzeti célja, hogy Magyarországnak nemzeti teljesítménye, többek között az 1990 előtti reformjai alapján elsőként kellene, kell bekerülnie a NATO-ba, majd az Európai Unióba. Kétségtelen, hogy a hármas külpolitikai főirány, az akkori politikai megfogalmazásban a „hármas prioritás” elemei közül ezt tekintette a fő célkitűzésének. Az ország jövőbeli fejlődése szempontjából ténylegesen ez volt a legjelentősebb nemzeti cél. A szocialisták vezette kormány tudatában volt annak is, hogy ennek elengedhetetlen feltétele volt a szomszédsági viszonyok konszolidációja, annak elválaszthatatlan, szerves részeként a határon túli magyarok jogainak a rendezése. Közismert, hogy a nyugati országok mindenáron el akarták kerülni, hogy nyílt konfliktusok alakuljanak ki a volt szocialista országok és a felbomlott föderális utódállamok, Csehszlovákia, Jugoszlávia, illetve a Szovjetunió szétesése nyomán. A Nyugat mentalitása nem

⁴ Csigó Péter – Kovács Éva: Európai integráció vagy/és kisebbségpolitika? A román–magyar alapszerződés sajtóvitája. In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Központ, 2000. 252–278.

volt mentes egy nagy adag formalizmustól, sőt, a cinizmustól sem, mintha egy alapszerződés évtizedes, sőt évszázados politikákat és sérelmeket képes lett volna, képes lenne önmagában véve rendezni. Mintha igazságtalan békeszerződéseket, amelyek többmillió magyar népességet kisebbségi helyzetbe kényszerítettek, kivéve több évtizedes elnyomó, durván diszkrimináló politikának, egy alapszerződés képes lehetett volna orvosolni. Bárdi Nándornak az anketon föltett ezzel kapcsolatos kérdésére a válaszom az, hogy a Nyugat ezekkel az alapszerződéses papírokkal akarta stabilizálni, pacifikálni Közép- és Kelet-Európát. Így kívánta önmagát biztosítani és „megnyugtadni”, hogy a tagjelölt országok nem hoznak be magukkal nehezen kezelhető, avagy kezelhetetlen konfliktusokat az integrációs szervezetekbe. Ezért gyakorolt akkora nyomást a térség országaira, és tette ultimátumszerűen a NATO- és az EU-tagság alapfeltételévé az alapszerződések elfogadását.

Az MSZP–SZDSZ kormány beszorult egy többszörös satuba. A több egymással sokszor élesen ütköző, kényszerítő körülmények által létrejött állapotot a következő szereplők és tényezők okozták: a Nyugat erős nyomásgyakorlása, lényegében ultimátuma; a szlovák és a román politikai elit nacionalista, kisebbségellenes magatartása, kompromisszumokra alig hajló tárgyalási pozíciói; a Fidesz vezérelte jobboldali ellenzék mértékletességet és realizmust félresöpörő, kíméletlen belpolitikai támadásai, vádaskodásai; a határon túli magyar szervezetek folyamatos elégedetlensége és kritikája. Érthető módon követelték az összes lényeges kisebbségi jogos igény megoldását, de országuk engedékenységének, a nyugati világ támogatásának, a magyar kormány mozgásterének valódi korlátaival, realitásaival gyakran nem számoltak. Ilyen belpolitikai kontextusban, illetve a magyar és a külföldi magyar–magyar kapcsolatrendszerben értelemszerűen nem jöhetett létre nemzeti megegyezés. A magyar–szlovák és a magyar–román alapszerződés megmaradt az egyik politikai oldal, a szocialista és a liberális erők törekvésének. Nem vált és nem is válhatott nemzeti üggyé, ezért sosem lett a magyar külpolitika, sem a nemzetpolitika valódi eszközévé. Ezáltal Magyarország sosem tudta kihasználni kisebbségi területen – kompromisszumos részeredményeivel együtt sem – hatékony nemzetpolitikai érdekérvényesítésre. A tanulságok:

1. Az alapszerződések legfőbb küldetésüket betöltötték, mivel Magyarország ezáltal teljesítette a NATO- és az EU-tagság elengedhetetlen feltételét.

2. Az alapszerződések a szomszédságpolitikában stabilizáló, bizalomerosztó, történelmileg örökölt gyanakvásokat csökkentő, paranoiás beidegződéseket némileg mérséklő funkciót töltöttek be, legfőképpen a többszörös garanciákkal biztosított határklauzuláknak köszönhetően. Ez teremtett esélyt a határkérdések és a kisebbségvédelem „szétkapcsolására”, elkülönítésére, miszerint a határon túli magyarok jogos, legitim érdekeinek védelme nem jelent Magyarország kormányzatai részéről lopakodó revizionizmust, határmódosítási háttérszándékokat. Nem jelent továbbá a határon túli magyar kisebbségi közösségek, azok legitim szervezetei részéről semmiféle szeparatizmust, az adott állam felbomlasztására irányuló

törekvéseket. Mindez nemcsak a bilaterális kapcsolatrendszerben, de a nemzetek közössége előtt is, az európai döntéshozók és közvélemény felé is fontos üzenetet hordozott és hordoz. Jelesen azt bizonyítja, hogy Magyarország nem a békétlenség forrása, hanem stabilizáló szerepet tölt be Közép-Európában. Horn Gyula 1994–1998 közötti magyar miniszterelnök ezt a magyar külpolitika doktrinális alapvetéseként hangoztatta. Feltétlenül szükséges kiegészítenünk azzal a másik doktrinális alapvetéssel, hogy viszonzásképpen Magyarország joggal várja el, hogy szomszédaink, Románia, Szlovákia, Ukrajna végre folytassanak kisebbségbarát politikát a magyar nemzeti kisebbségi közösségek iránt.

3. Nemzetpolitikai szempontból az alapszerződések legfőbb vívmánya az volt, hogy Magyarország „kvázi védhatalmi” státuszra tett szert. Ha már az I. és II. világháborút lezáró, rendkívül igazságtalan békerendszerek több millió magyart kényszerítettek kisebbségi helyzetbe a Kárpát-medencében, azok még azt a védhatalmi anyaországi státuszt sem biztosították Magyarországnak, mint amit Ausztria megkapott. Az alapszerződések kisebbségi klauzulái egyértelművé tették, hogy Magyarországnak legitim joga fellépni kisebbségi nemzetrészei jogainak védelmében. Ezt megelőzően évtizedeken át több szomszédos ország politikai vezetése ezt a jogosítványt megkérdőjelezte, arra hivatkozva, hogy a területükön élő magyar nemzeti kisebbségek helyzete az ő kizárólagos belügyük. Az alapszerződések aláírásával, a kisebbségi klauzulák kötelezettségvállalásaival a kisebbségvédelem kétoldalú kérdéssé vált.

4. Az alapszerződések nélkül még erősebb és durvább támadások érték volna a román és a szlovák diplomácia részéről Magyarországot, még kritikusabbak lettek volna a nemzetközi szervezetek, így az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése, az Európai Bizottság politikusai és tisztségviselői a 2001-ben elfogadott kedvezménytörvény kapcsán. Mivel ez a magyarelles diplomáciai hadjárat még az uniós csatlakozási tárgyalások idején történt, az Európai Bizottság illetékesei is állást foglaltak a kérdésben. Szakmai és politikai felkészületlenségüket, a közép-európai viszonyok hiányos ismeretét Vizi Balázs részletesen taglalja és elemzi az *Európai Kaleidoszkóp* c. kötetében.⁵ Ez is hézagpótló tudományos munka, politikai szempontból is szerfölött tanulságos manapság is.

5. Joggal feltételezhető, hogy magyar részről a határgaranciák nemzetközi sztenderdeken túlmutató megerősítése (ENSZ, Helsinki Záróokmány, békeszerződések) nélkül nem, vagy csak végső esetben vállalhatták volna a szlovák, a román, a szerb többségi pártok a magyar kisebbségi szervezetek bevonását a különböző összetételű kormánykoalíciókba. Nyilvánvaló, hogy a parlamenti aritmetika szükségleteit számos esetben felülírta volna a többségi társadalom nacionalizmusa, gyanakvása, a magyar kisebbségi közösségekkel szembeni bizalmatlansága. Szakértelmükkel, kiszámíthatóságukkal, megbízhatóságukkal, egyértelmű európai

⁵ Vizi Balázs: *Európai Kaleidoszkóp*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2013. 153–172.

elkötelezettségükkel a határon túli szervezetek kormányzati tevékenysége érdemben járult hozzá a szomszédos országok politikai stabilitásához.

A „kvázi védhatalmi” státusz kérdéséhez nagyon fontos adalékokat szolgáltatott Szabó Tamás PhD-disszertációja, illetve kiváló tanulmánya.⁶ Azt, hogy milyen messziről és milyen mélyről kellett az alapszerződési tárgyalásokat indítani, jól jellemzi Adrian Nastase román külügyminiszter válasza az RMDSZ 1992. április 13-án elküldött levelére. Ebben a magyar kisebbségi közösség szervezete azt kérte, hogy az alapszerződés tárgyalásaiba konzultatív minőségben vonják be az RMDSZ-t. Nastase rendkívül kategorikus és elutasító válaszában kifejtette: „A romániai magyar nemzeti kisebbség helyzetét érintő kérdések nem képezik és nem képezhetik kormányunk és a magyar kormány közötti megbeszélések tárgyát. Kizárólag Románia kormányának áll módjában és kötelessége is a legmagasabb nemzetközi jogi normák [sic!] szintjén intézkedni a magyar kisebbséghez tartozó személyek jogainak biztosítása és ezen kisebbség identitásának védelme érdekében [...]” A román tárgyalási pozíció több évtizedes változatlan doktrínájából kívánt kiindulni, miszerint a nemzeti kisebbségek ügye kizárólagos belügy, „ezzel kapcsolatos nemzetközi kötelezettségeit pedig nem kívánja másokkal megosztani”. Ehhez a kiinduló pozícióhoz kell viszonyítanunk a magyar–román alapszerződés kisebbségi rendelkezéseit, amelyek végre szavatolták a két ország együttműködését ezen a területen, elfogadva Magyarország legitim jogát a romániai magyar kisebbség jogainak védelmére. Jellemző, hogy a román diplomácia az alapszerződéssel homlokegyenest ellenkező szellemben folytatott durván ellenséges nemzetközi kampányt a 2001-ben a Magyar Országgyűlés elsöprő többsége által elfogadott kedvezménytörvény lejáratása céljából. Ehhez feltétlenül hozzá kell tenni azt, hogy az akkor regnáló Fidesz-kormány nem konzultált megfelelő módon a szomszédos kormányokkal, részben ürügyet szolgáltatott a román és a szlovák kormányok durván támadó nemzetközi kampányára. Az is hamar kiderült, hogy semmilyen magyar kedvezménytörvényt nem fogadtak volna el. Az akkori magyar diplomácia nagyobb mulasztása az volt, hogy sem az Európa Tanács, sem az Európai Unió illetékeseinek nem magyarázták el megfelelő módon a kedvezménytörvény céljait, rendelkezéseit, nem „szeminarizálták” őket.

A védhatalmi státusz kérdésében Vizi Balázs a fent említett értékeléssel ellentétes véleményt fogalmazott meg egyik tanulmányában. Megállapítása a következő volt: „A szerződések aláírásával Magyarország lemondott arról, hogy bármilyen védhatalmi szerepet töltsön be, hiszen a szerződések elsősorban nemzetközi

⁶ Szabó Tamás: Magyar–román alapszerződés megkötése és az RMDSZ szerepe. In: Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. Kisebbségvédelem a kétoldalú szerződésekben*. Budapest: L' Harmattan, 2021. 112–113.; Szabó Tamás: Magyar–román államközi viszony és az RMDSZ kapcsolatrendszere a rendszerváltástól a könnyített honosítási eljárás bevezetéséig. Budapest: Corvinus Egyetem, 2020. <https://phd.lib.uni-corvinus.hu/1070/> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

okmányokra hivatkoznak, és ezzel a magyar kormányok elismerték, hogy a kisebbségek védelmének szabályozása a szomszédos országok kizárólagos jogi felelőssége.”⁷ Vizi Balázs hozzáteszi: a „nemzetközi közösség (ennek tagjaként pedig Magyarország) legitim figyelmét élvezzi a kisebbségi helyzet alakulása”. Ez teljes mértékben ellentmondásban van mind az adott kötetben, mind pedig a másik általa szerkesztett könyvben, a *Magyarország és szomszédai. Kisebbségvédelem a kétoldalú szerződésekben* című kötetben foglaltakkal. Utóbbiban országokra lebontott tanulmányok elemzik a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok, a KKVB-k tevékenységét, melyek bizonyítják, hogy Magyarország fellépett a külhoni magyarok védelmében. A kétoldalú alapszerződések, kisebbségvédelmi egyezmények, nyilatkozatok mind Magyarország „kvázi védhatalmi” státuszának érvényesítését szolgálják, pontosabban szolgálhatnak, ha a magyar fél, a különböző pártállású kormányok aktívabb és kezdeményezőbb szerepet játszottak volna és játszanának, amiként ezt részletesen dokumentálják a kötet tanulmányai. Az is egyértelmű, hogy az érdekeltségek jelentős aszimmetriája volt és van az alapszerződések elfogadásában és végrehajtásában, különösen a kisebbségi rendelkezések érvényesítésében, a kisebbségi vegyes bizottságok működtetésében Magyarország és két szomszédja, Szlovákia és Románia között.

Tekintettel arra, hogy a magyar politikai eliten belül nem alakult ki konszenzus, így az alapszerződések Románia és Szlovákia vonatkozásában nem tudták betölteni igazán azt a funkciót, amellyel pedig az eszköszegény magyarságpolitikát eredményesebbé tehetnék volna és tehetnék. Arra a kérdésre, hogy élnek-e ezek az alapszerződések, a válasz az lehet, hogy formálisan, jogilag igen, de Magyarország ezt az eszközt nem hasznosítja. Sosincs hivatkozás a külhoni magyarokat ért jogsérelmek esetén az adott reláció alapszerződésének a megsértésére. A román politikusok viszont folyamatosan hivatkoznak a kétoldalú alapszerződésre, hogy a magyar állam nevében kisebbségi ügyekben fellépő személyek nyilatkozatai nem egyeztethetők össze az alapszerződés szellemével. Különösen tanulságos, hogy a magyar–szlovák alapszerződést számos kritikával illető kiemelkedő politikus, Duray Miklós több alkalommal is számonkérte a különböző szlovák kormányokon azok megsértését. Ezzel kapcsolatosan is példát lehetne venni az ő politikai professzionalizmusáról, hogy elfogulatlanul, minden lehetséges törvényes eszközt igénybe kell venni magyarságpolitikai céljaink elérése érdekében.⁸

⁷ Vizi Balázs: Anyaállam, felelősség és kétoldalú kisebbségvédelmi szerződések a nemzetközi jogban. In: Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem. A magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2019. 60.

⁸ Duray Miklós: Elnöki beszámoló az Együttélés Országos Kongresszusán, 1995. március 25. Rendkívül tanulságos, ahogyan az Együttélés elnökeként a kisebbségvédelem szempontjából mennyi hasznosítható elemet sorolt fel Duray Miklós a magyar–szlovák alapszerződés értékelése során. Lásd <https://duray.sk/1995/03/toertnelmi-lepesek> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

Külön érdemes elemezni, hogy mennyire szűk volt a magyar politika mozgásterét az alapszerződések kisebbségvédelmi klauzuláinak kidolgozása idején. Az 1995-ben aláírt magyar–szlovák alapszerződés és az 1996 második felében aláírt magyar–román alapszerződés kisebbségi rendelkezései közötti különbséget külső, nagyhatalmi beavatkozás magyarázza. A magyar–román alapszerződés kidolgozása több éven át rendkívül vontatottan haladt, annak ellenére, hogy a román fél is érdekelt volt annak tető alá hozásában. Mindent megtettek volna, hogy valamit felmutathassanak a Nyugatnak, annyira elszigeteltek voltak. Az akkori körülmények folytán nem volt reális esélyük sem a NATO, sem az EU első körös tagságára. Ebbe a „valami”-be azonban nem fért bele a kisebbségvédelem ügye. Mindössze pár mondatos, túl általános, semmitmondó kisebbségi részt javasoltak. Ezt a magyar fél természetesen nem fogadhatta el. Ment a diplomáciai kötélhúzás, a román fél az 1994-es kormányváltásra bázírozott, hogy puhulhat a magyar álláspont, de ez lényegében nem következett be.

1996 nyarára nagyon sok feszültség halmozódott fel a szocialista-liberális kormány, a határon túli magyar szervezetek és az ellenzéki pártok között. A magyar–román alapszerződés ügye vált különösen éles viták forrásává, annak ellenére, hogy a külügyminiszter, a Miniszterelnöki Hivatalban a területért felelős politikai államtitkár, a HTMH vezetői és munkatársai folyamatosan, számos alkalommal konzultáltak, egyeztettek az RMDSZ vezetőivel. Ennek volt egyik kiemelkedő állomása az első magyar–magyar csúcs megszervezése 1996 júliusában a magyar kormány, a parlamenti pártok és a legitim határon túli magyar szervezetek között. A tanácskozás zárónyilatkozatába bekerült a határon túli magyar közösségek autonómiára vonatkozó jogos igénye. Szabó Tamás idézett tanulmányában először dokumentálta részletesen, hogy a magyar–román alapszerződés kisebbségi rendelkezéseinek véglegesítésében az USA Külügyminisztériumának állásfoglalása okozott kisebbségi szempontból negatív fordulatot. Salat Levente már korábban írt a nyilatkozatról, Szabó Tamás viszont szó szerint is idézte a State Department állásfoglalását. Véleményem szerint az USA durva, példa nélküli beavatkozása a magyar kormányzati és RMDSZ-es pozícióba rendkívüli kárt okozott Magyarországnak, az erdélyi és más határon túli magyar közösségeknek, sőt az egész európai kisebbségvédelemnek. Az 1996. július 29-én tartott sajtótájékoztatóján Nicholas Burns szóvivő kifejtette: „[...] az Egyesült Államok nem támogatja az etnikai alapú területi autonómiát. Ez egy nagyon fontos alapelve a hidegháború utáni időszaknak Közép-Európában és a volt szovjet utódállamokban.”⁹ Ez világosan tükrözte, hogy az Egyesült Államok külügyminisztériumának fogalma sem volt az európai interetnikai viszonyokról, a kisebbségvédelem tartós megoldásáról, a kisebbségi autonómiaformákról. Mutatta az amerikai diplomaták tájékozatlanságát, felkészületlenségét, a világszendőr típusú, uralkodói mentalitást, az amerikai

⁹ U.S. Department of State: Daily Press Briefing, 29.07.1996. Idézi: Szabó, 2021. 122.

agresszivitást. Horn Gyula miniszterelnök nagyon megijedt ettől a nyilatkozattól. Közölte velem, hogy fel akarja számolni a Határon Túli Magyarok Hivatalát, be akarta olvasztani az Illyés Közalapítványba. Jeleztem a miniszterelnöknek, hogy ez a döntése kül- és belpolitikai szempontból nehezen védhető lépés lenne, amelyet a hazai közvélemény negatívan fogadna. A jobboldali ellenzék sokszorosan kiaknázná a kormány elleni éles támadásokra, és ami ennél aggasztóbb, megszűnne az érdemi párbeszéd a magyar kormány és a határon túli magyar szervezetek között. Nem lenne többé hitele egyetlen kormánytag és kormánypárti parlamenti képviselő szájából azon szavaknak, hogy nemzet, nemzeti elkötelezettség. Kértem, hogy alaposan fontolja meg. Jeleztem végezetül, hogy ebben az esetben én természetesen félreállok, mert nem lesz érdemi munkára lehetőségem. Szerencsére a kisebbségi intézményrendszer átszervezését, lényegében ellehetetlenítését nem tette meg. Ezt a rombolást, eszement központosítást, a HTMH és a több kormányzati ciklust túlélő közalapítványi rendszer szétverését a második Gyurcsány-kormány követte el 2006 után. Horn Gyulának sokkal jobban működtek a politikai érzékei. Mindösszesen hisztérikus gyorsasággal felpörgette az alapszerződési tárgyalásokat.

Az amerikaiak otromba beavatkozása nyomán a magyar tárgyalódelegáció már nem tudta megvédeni az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201-es ajánlásának az autonómiára vonatkozó 11. cikkelyét. A román fél egy bizarr lábjegyzettel abból minden fontosat kiherélt, egy olyan megfogalmazást támadva, amely nem is volt benne a cikkely szó szerinti szövegében. Ezt azért is tudhattam igen egyértelműen, mivel ezt a módosító indítványt én dolgoztam ki az Európa Tanácsban, s Bratinka József MDF-es és Karcsay Sándor KDNP-s képviselőkkel közösen nyújtottuk be hárman az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében. Fontos volt, hogy az Európa Tanács két legbefolyásosabb frakciója hátrországként lehetőleg támogassa a módosító javaslatunkat. Szükség is volt minél szélesebb körű lobbizásra, ami a szavazás során ki is derült. Akkor még nem volt gépi szavazás, az akkor még kézfelemeléssel történt, és az elnök becsülte föl ránézéssel, hogy megvan-e a többség. Több mint egy évtizedes Európatanácsi tevékenységem során 15–20 alkalommal rendeltek el tételes számlálást. Ennek során a képviselők felállással jelezték az állásfoglalásukat, és a terem személyzete számolta össze a támogató, ellenző és tartózkodó szavazatokat. Nagyon szűk volt a többség, hogy elfogadják a magyar indítványt. Bizony a román fél sem volt elég éber, mert az alapszerződés mellékletében szereplő három dokumentum közül csak a PKGY 1201-es ajánlásának 11. cikkelyére koncentrált, és nem vette észre, hogy a másik „soft law” dokumentum, az EBEÉ Koppenhágában 1990-ben elfogadott ajánlásának 35. cikkelye szerint „a kisebbségi autonómia az egyik lehetséges megoldás, amelyet a szervezet tagállamai tudomásul vettek mint a kisebbség tényleges részvételének biztosítása kapcsán kialakított megoldások egyikét”. Kovács Péter arra a különbségre is felhívta a figyelmet, hogy az 1201-es ajánlás 11. cikkelye erősebb, mivel nem lehetőségként fogalmaz az autonómia létrehozásáról, hanem ahhoz a kisebbségieknek

„joguk van”.¹⁰ Mivel lehetett volna kontrázni a 11. cikkely megcsonkítására vonatkozó román módosító javaslatot? Egy magyar ellenjavaslattal hivatkozni lehetett és kellett volna Románia történetében az erdélyi autonómiákra, a gyulafehérvári határozatokra, az 1919-es békeszerződésben a székely és a szász autonómiákra való utalásra, a Magyar Autonóm Tartomány két évtizedes alkotmányos létre. A román felet ez sem ingatta volna meg, de legalább két lábjegyzet lett volna.

Az alapszerződések nem jelentettek, mert nem jelenthettek áttörést a határon túli magyarok helyzetében. Ugyanez igaz a nemzetközi szervezetek, az Európa Tanács, az EBESZ tevékenységére, továbbá az Európai Unió tagfelvételi procedúrájára egyaránt. Ami az azóta eltelt közel három évtizedben jelentős előrelépésnek, eredménynek tekinthető a külhoni magyarság helyzetében, az döntően egyrészt a határon túli magyar szervezetek kormányzati koalícióban elért, kialakított eredményei, másrészt Magyarország unilaterális lépései, intézkedései, mint a Fidesz által kezdeményezett, de az ellenzéki MSZP által is megszavazott kedvezménytörvény, 2010 után az anyagi támogatások nagyságrendbeli megemelése, a kedvezményes magyar állampolgárság megadása a Fidesz-kormány alatt. Természetesen ez sem hozott, nem hozhatott igazi áttörést, és csak hosszabb távon lehet felmérni ennek a magyarságpolitikának az ellentmondásait, nevezetesen, hogy mennyiben szolgálta a külhoni magyarság szülőföldön történő boldogulását és magyarként való megmaradását. Az erdélyi Transtelex 2024 áprilisában kiemelten színvonalas vitát kezdeményezett az RMDSZ etnopolitikájáról, ezzel összefüggésben a magyar kormány nemzetpolitikájának következményeiről. Különösen figyelemre méltó volt Salat Levente és Kiss Tamás kutatók értékelése a jelenlegi magyarságpolitika feszítő ellentmondásairól.¹¹

Az anketon vizsgált magyar nyelvű kötetekben a kutatói értékelések is szóródhatnak. Vizi Balázs a *Magyarország szomszédai* című kötetben úgy fogalmaz, hogy a magyar kormány az RMDSZ „nyílt és egyértelmű” tiltakozása ellenére írta alá Temesváron 1996-ban a magyar-román alapszerződést.¹² Szabó Tamás e témaköréről írott disszertációjában, illetve a már idézett tanulmányában másképpen értékeli, „az RMDSZ kifogásokat és fenntartásokat” fogalmazott meg az alapszerződéssel kapcsolatosan.¹³ Végül is mindkét magatartás és vélemény jelen volt egy sokszínű, plurális kisebbségi nemzeti közösség, annak legitim, befolyással és súllyal rendelkező szervezete, az RMDSZ részéről. Az alapszerződés, annak is a kisebbségi

¹⁰ Kovács Péter levele Tabajdi Csaba államtitkárnak, 1995. március 3. (A szerző tulajdonában.)

¹¹ *Transtelex* vita az etnopolitikáról. Salat Levente: Az RMDSZ és az etnopolitika, 2024. április 26. Salat Levente a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem volt rektorhelyettese, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. Kiss Tamás: Az RMDSZ etnopolitikája. Identitáspolitika és emancipáció, 2024. május 10. Kiss Tamás a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa. Lásd <https://transtelex.ro/velemeny/2024/04/26/rmdsz-etnopolitika-vita-salat-levente>; <https://transtelex.ro/uj-szem/2024/05/10/az-rmdsz-> (Utolsó letöltés: 2024. július 30.)

¹² Vizi, 2021. 130.

¹³ Szabó, 2021. 123–124.

jogokra vonatkozó részeinek megítélése csak újabb ürügy volt a megosztott szervezet különböző szárnyai, a mérsékeltek és a radikálisok egymás közötti küzdelmében. Hiszen ezek a szembenállások már évekkel korábban kialakultak, elég utalnunk a neptuni megbeszélések körüli éles vitákra és csatározásokra. Közismert, hogy az amerikai civil szervezet, a Project on Ethnic Relations (PER) a rendszerváltozást követő években széles körű közvetítői tevékenységet folytatott Közép- és Kelet-Európában a többségi pártok, kormányok és a mérvadó, legitim kisebbségi szervezetek között. Ennek keretében több alkalommal is találkozókat szervezett a román többségi politikusok és az RMDSZ vezető képviselői között. A Fidesz által hosszú ideig preferált és feltüzelt radikálisok és a realpolitikát, a nemzetközi egzisztenciákat is mérlegelő mérsékeltek, az RMDSZ vezető politikusai között az alapszerződés további vitákat generált. Értelemszerűen az RMDSZ vezetése sem lelkesedett a megállapodás kisebbségi rendelkezéseiért. A magyar–román alapszerződés aláírásakor és ratifikálásakor a nemzetközi kisebbségvédelem messze nem felelt meg a külhoni magyarság abszolút jogos, legitim igényeinek, elvárásainak. Hiszen sem a Keretegyezmény, sem a Nyelvi Karta ekkor még nem lépett hatályba. Még azok nemzetközi jogi, ellenőrző mechanizmusainak működése után sem fedte le az akkor még másfél milliós erdélyi, félmilliós felvidéki, több százezres vajdasági, 150 ezres kárpátaljai magyar kisebbségi közösségeknek a jogos szükségleteit. Ez az állapot nemhogy javult volna, hanem sajnos visszafejlődött az európai kisebbségvédelem már említett „alkonya” következtében.

Általában is jellemzőek voltak a Kárpát-medencében a radikális és a mérsékelt álláspontot képviselő kisebbségi politikusok között az éles politikai viták, sőt a pártszakadások is. Számos alkalommal hivatkoztam arra, hogy egy kisebbségi szervezetnek, pártnak egyszerre kellene az értelmes radikálisok és a többségi politikusokkal való tárgyalóképes, kompromisszumokat is elfogadó mérsékeltek. Ez azonban csak akkor működőképes, ha van közöttük egyeztetés, koordináció és szolidaritás. Meggyőződésem, hogy radikalizmus nélkül nincs eredményes kisebbségvédelem, de az legyen értelmes, célratörő, hatékony radikalizmus. Mindenkor példának hoztam föl az Európában példaértékű dél-tiroli, rendkívül eredményes kisebbségi küzdelmet. A Dél-Tiroli Néppártnak volt egy radikális szárnya, amely nem tartózkodott a kemény eszközöktől sem, ha kellett, hidakat, villanyvezetékeket robbantott nyomásgyakorlás céljából, de embereket sosem bántott. A mérsékelt szárny pedig tárgyalásokat folytatott az olasz kormánnyal a kisebbségi autonómia kereteinek kidolgozása, a kisebbségek jogainak biztosítása céljából. A két szárny között folyamatos volt az egyeztetés, mikor milyen eszköz tűnt célszerűnek a tárgyalások menetétől függően. Természetesen az olasz belügyi szervek is robbantgattak, hogy a dél-tiroli németiséget negatív színben tüntessék fel, és fékezzék vagy megakasszák a tárgyalások menetét.

A *Magyarország és szomszédai* kötetben lévő alapos elemzések jól tükrözik a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok, a KKVB-k közel három évtizedes

tapasztalatait. Itt is érvényes a kisebbségvédelem jellemzésére szolgáló hasonlat a félig telt pohárról. Bár időnként az állapítható meg, hogy ez a pohár csak negyedéig van tele. A KKVB-k általános tanulsága, hogy a felek vagy elszabotálták az összehívást, a normális működést (lásd a magyar–román, magyar–ukrán relációkat, vagy rendszeres volt ugyan az üléselés, mint a magyar–szlovák relációban, de kevés vállalás valósult meg). Fedinec Csilla a Magyar–Ukrán Vegyes Bizottság három évtizedes tevékenységét elemezte: 1992–2002 között 11 ülésre került sor, azt követően mindösszesen csak négyszer üléseltek, utoljára 2011-ben. Felvetődik, hogy mit csinált 2002–2010 között az MSZP–SZDSZ koalíciós kormány és 2010 után a Fidesz-kormány? Nem Magyarország lett volna inkább érdekelt a vegyes bizottság működtetésében, főként a kárpátaljai magyar közösség jogait csorbító ukrán állami politika, a kisebbségellenes törvénykezések következtében? 2010 után a sértő és kontraproduktív magyar kormányzati retorika helyett párbeszédre és tisztázó tárgyalásokra kellett volna sort keríteni. Ez még akkor is érvényes, ha tudomásul vesszük azt a körülményt, hogy a kisebbségi nyelvhasználat és a magyar nyelvű oktatás terén a szerzett kisebbségi jogokat megszüntető, illetve korlátozó ukrán nacionalista nemzetiségi politika megváltoztatására az ukrán kormány kevés vagy szinte semmi hajlandóságot nem mutatott. Ennek a helyzetnek objektív és alapos elemzését adta Fiala-Butor János egyik tanulmányában, rámutatva mindkét fél felelősségére a konfliktushelyzet feloldásában. Az is nehezen érthető, hogy a Tiszamelléki járás kialakítására irányuló jogos magyar igényeket miért adta fel a szocialista-liberális koalíció.

Varga Csilla tanulmánya jól tükrözi a turbulens magyar–szlovák államközi kapcsolatokat, a KKVB munkáját meghatározó kétoldalú feszültségeket. Szerfőltt ellentmondásos az a kép, amely a KKVB-k tevékenysége körül kirajzolódik. Rendkívül tanulságos, hogy a 2008–2009-ben mélypontra került magyar–szlovák államközi viszony, az államnyelvtörvény 2009-ben elfogadott módosítása nyomán a KKVB mégis tudott úgy-ahogy működni. A magyar Külügyminisztérium tiltakozása jelezte ennek a törvényhozásnak magyar részről történő elfogadhatatlanságát. Göncz Kinga külügyminiszter végig következetesen, nagyon határozottan fellépett a szlovák kisebbségellenes nacionalista politikával szemben a felvidéki magyarok jogainak védelmében. Az MSZP–SZDSZ koalíció lényegében magára hagyta, semmi érdemi politikai segítséget, politikai hátországot nem nyújtott ehhez a fontos nemzetpolitikai ügryhöz. Támogatást az Európai Parlament Szocialisták és Demokraták Frakciójától az MSZP EP-delegációja kapott. A frakción belül létrejött a Szlovákia munkacsoport Hannes Swoboda frakcióvezető kezdeményezésére, és az ő aktív koordinálásával vitatta meg több alkalommal is a munkacsoport a szlovák kormányzat és a felvidéki magyar kisebbségi szervezetek közötti feszült helyzetet, az abból lehetséges kiutat. Ez volt az az időszak, amikor a magát baloldalinak valló Smer Fico vezetésével koalíciót kötött a szélsőjobboldali, magyarellenes párttal.

Korhecz Tamás a Magyar–Szerb KKVB 2004-et követő működését mutatta be. Nincs szükség semmiféle kommentárra, hogy ez a testület 20 év alatt mindösszesen öt alkalommal ülésezett, háromszor az MSZP–SZDSZ kormány idején, 2010 után kétszer, az elmúlt nyolc évben pedig egyszer sem. Ez önmagáért beszél. A két ország között a legmagasabb szintű találkozók igen gyakoriak és intenzívek voltak az elmúlt 14 évben. Ezek azonban nem pótolhatták és pótolhatják a konkrét felmerülő kisebbségi problémák megvitatását, többek között annak okainak megvilágítását, hogy a legutóbbi népszámlálási adatok alapján a példásnak ítélt magyar–szerb államközi kapcsolatok idején a vajdasági magyarság lélekszáma drámai módon csökkent. Kántor Zoltán és Pászkan Zsolt a Magyar–Román KKVB tevékenységét szélesebb társadalomtörténeti kontextusban igyekezett bemutatni. Joggal mutattak rá a szerzők az eltérő nemzetépítési, nemzetfelfogási koncepciók konfliktusára. Itt illett volna e tárgykörben utalni Földes György monográfiájára, amely a két élesen eltérő és ütköző nemzetfelfogás részletes elemzésével a magyarországi történet-tudományban egyedülálló és alapvetést jelentő munka.¹⁴ Tanulmányuk indító mondata, miszerint az alapszerződés nem szerves fejlődés nyomán született meg, önmagában elfogadható. Hiányzik azonban e megállapítás mögül, hogy lett volna-e, vagy akár ma is lenne-e minimális esély bármilyen alapszerződésre Magyarország és Románia között az akkori integrációs kényszerek, a nyugati nyomásgyakorlás, sőt ultimátum nélkül? Az 1996-ban aláírt magyar–román alapszerződés rendelkezései alapján a Kisebbségi Együttműködési Szakbizottság 8 alkalommal ülésezett, 2009 után csak egy alkalommal. Mivel magyarázható, hogy a magyar kormány nem tartotta fontosnak a Kisebbségi Együttműködési Szakbizottság összehívását a román részről halogató magatartás ellenére, hogy nem szorgalmazta határozottan annak összehívását? Nem Magyarország érdeke lett volna, hogy felvesse az erdélyi magyar kisebbségi nemzeti közösség problémáit a jogsérelmek orvoslására? Az is nehezen magyarázható, hogy 2010 után mennyire passzív volt a magyar külpolitika Románia irányában, miközben rendkívül intenzív kapcsolatokat ápolt Szlovákiával és Szerbiával. Alig volt magas szintű diplomáciai érintkezés és hivatalos találkozó! Nincs rá magyarázat, hogy miért nem folytatta a magyar kormány a magyar–román közös kormányülések korábbi gyakorlatát sem.

Tóth Norbert tanulmánya a tudományos hivatkozásokon túlmenően hasznos tanulságokkal, ösztönző ötletekkel járulhat hozzá a kisebbségvédelmi eszköztárban a szokásjog, a precedensek hasznosítására a kétoldalú kisebbségvédelem keretében is. E téren a kiemelkedő szakértőnek, Kovács Péternek számos figyelemre méltó felfedezése, javaslata volt 1990 után, amelyeket jól lehetett hasznosítani a multilaterális és a bilaterális kisebbségvédelemben egyaránt.

¹⁴ Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.

Az anketén azt kívántam a kutatóknak, hogy legyenek olyan kormányzati tényezők, politikaformáló személyek, az Európa Tanács, az EBESZ, az ENSZ és más nemzetközi szervezetek munkájában résztvevő képviselők, szakértők, akik hasznosítani akarják és tudják a tudományos kutatások eredményeit. Az államigazgatási és politikai tevékenységem során, miniszterhelyettesi és államtitkári beosztásokban, a Magyar Országgyűlésben és az Európai Parlamentben végzett munkában meghatározó jelentőségű segítséget kaptam a kisebbségügyeket kutató tudósok, szakértők részéről. Nélkülük nem tudtam volna hatékonyan végezni a munkám éppen a kisebbségvédelem eszközszegénysége miatt. Különösen hálás vagyok a kiváló jogásznak, Bíró Gáspárnak, a geopolitikai és kisebbségi szakértőnek koncepcióalkotó gondolataiért és széles körű tárgyi tudásáért. Az 1989–90-ben általa készített hazai kisebbségi törvény elvi, gondolati alapvetése megkerülhetetlen volt a II. világháború utáni első, 1993-ban elfogadott kisebbségi törvény kidolgozásában. Különlegesen inspiráló és nagyon hasznos volt úgyszintén a kiváló nemzetközi jogász és kisebbségi szakértő Kovács Péter munkássága. Semmivel sem volt pótolható az ő pozitívista jogász szemlélete, amely minden lehetséges jogi fogódzót, esetet, meglévő nemzetközi gyakorlatot megpróbált feltárni, bemutatni, hasznosításra ajánlani a kisebbségvédelem érdekében. Bárdi Nándornak a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségek egyedülálló, szintetizáló tényekbeli ismerete, koncepcióalkotó képessége, javaslattevő kezdeményezései, kritikái alapvető fontosságúak voltak az államigazgatási és politikai munkámban. A magyarságpolitikai eszköztár megújításának lehetséges módosításaira irányuló javaslataikkal, kisebbségügyi tevékenységemet javító szándékú észrevételeikkel segítő több munkatársam közül ki kell emeljem Íjgyártó István, Zalatnay István, Báthory János elméleti és tárgyi tudását. Ők ugyan nem foglalkoztak tudományos kutatással, de tudományos kutatóként is megállták volna a helyüket.